

همکاری‌های مشترک ایران و هند در آسیای مرکزی با تأکید بر قزاقستان

بهرام امیراحمدیان^۱

کشورهای آسیای مرکزی به غیر از تاجیکستان و ازبکستان، با آهنگ تندتری نسبت به اوایل استقلال خود به سوی جهانی کردن بازارهای خود هستند. ایجاد بانکها و برقراری سیستمهای بانکی معتبر برای مبادلات تجاری و اقتصادی بین‌المللی، زمینه را خیلی بیشتر از گذشته برای همکاری‌های منطقه‌ای فراهم کرده‌است. روابط نوین اقتصادی ایران و هند و کشورهای آسیای مرکزی می‌تواند با توجه به نزدیکی جغرافیایی، امکان همکاری مؤثری نسبت به غرب و ترکیه داشته و در نهایت به ظهور بازار مشترک جدیدی منجر شود که با استفاده از تجربیات موجود، کارآمدتر از موارد مشابه باشد.

موقعیت ژئوپلیتیکی بسیار مناسب ایران و برخورداری از بنادر و شبکه‌های گسترده حمل‌ونقل زمینی، امکان دسترسی کشورهای محصور در آسیای مرکزی و قفقاز را با آبهای بین‌المللی در جهت تجارت جهانی فراهم آورده‌است. ایران پل ارتباطی بین این کشورها با دیگر نقاط جهان است. توان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، نیروی انسانی کارآمد، منابع طبیعی و معدنی غنی، وجود زیربنای اقتصادی، بازرگانی و فنی، می‌تواند در همکاری‌های دو جانبه و چند جانبه مورد استفاده قرار گیرد.

در عرصه اقیانوس هند و در آسیای جنوبی، کشور هندوستان قدرت برتر منطقه‌ای است و شبه قاره هند به رهبری هندوستان در تقسیمات ژئواستراتژیکی جهان، می‌تواند منطقه ژئوپلیتیکی^۲ مستقلی را تشکیل دهد. به همین سبب هند از اهمیت خاصی در منطقه برخوردار است. با وجود کوششهایی که در جهت تغییر ساختار شورای امنیت سازمان ملل

۱. بهرام امیراحمدیان عضو هیأت تحریریه مجله مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز است.

2. Geopolitical Region

بین اعضای این سازمان در حال انجام است، هند شانس زیادی برای به دست آوردن کرسی دائم در این شورا دارد. تلاش‌های ژاپن و آلمان نیز برای عضویت دائم در این شورا هند را در دستیابی به اهداف خود مصمم‌تر می‌کند. سیاستمداران^۱ اعتقاد دارند که هند به عنوان یک نیروی عمده در قرن ۲۱ ظهور خواهد کرد. آلمان از عضویت دائم هند در شورای امنیت پشتیبانی می‌کند.

هندوستان با داشتن موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مهم و ارزشمند خود، دارا بودن دانش فنی و برخورداری از نیروی انسانی متخصص و صدور خدمات مهندسی - فنی به خارج از کشور، امکانات بالقوه بسیاری برای همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای مشترک با ایران در آسیای مرکزی دارد. اگر چه سطح روابط بازرگانی ایران و هند سالانه کمتر از ۵۰۰ میلیون دلار است، اما سطح روابط سیاسی - فرهنگی دو کشور در حد بسیار مطلوبی قرار دارد. رهبران هر دو کشور در دیدارهای اخیر خود خاطرنشان کرده‌اند که سطح روابط بازرگانی و اقتصادی دو کشور، بسیار پایین‌تر از سطح مطلوب و مورد انتظار دو کشور است. رئیس جمهور هند، ایران را مهمترین و مطمئن‌ترین راه دستیابی به آسیای مرکزی قلمداد کرده‌اند. رئیس جمهور ایران نیز در دیدار خود از هند در آوریل سال ۱۹۹۵ خواهان توسعه همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه با هند شده است. رئیس مجلس شورای اسلامی در دیدار خود در نوامبر سال ۱۹۹۶ از هندوستان اهمیت خاصی برگسترش مناسبات بازرگانی - اقتصادی قائل شده و خواهان بسط و تعمیق روابط دو کشور شدند.

ضرورت همکاریهای مشترک

۱. با وجود هجوم تبلیغاتی غربی‌ها برای سرمایه‌گذاری در جمهوری‌های آسیای مرکزی، زمینه‌های مساعد بسیاری برای همکاری‌های مشترک ایران و هند در آسیای مرکزی وجود دارد. حجم فعالیت‌های اقتصادی در این منطقه به حدی است که می‌تواند فضاهای مناسبی را برای هند و ایران فراهم سازد. سرمایه‌گذاری غربی‌ها در این منطقه اغلب در بخش‌های نفت و گاز در قزاقستان، ترکمنستان و ازبکستان و در زمینه استخراج و تولید فلزات گرانبها از جمله طلا در ازبکستان و تاجیکستان محدود شده است. ایران دارای نفوذ فرهنگی و مذهبی در منطقه است و هند از دوره حکومت شوروی در این منطقه حضور داشته است. نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی ایران با آسیای مرکزی و همکاری مشترک هند با ایران، از

۱. اظهار نظر ریمون بار نخست وزیر سابق فرانسه در دیدار با نخست وزیر هند در اکتبر ۱۹۹۶ - به نقل از روزنامه اطلاعات ۱۳/۸/۱۳۷۵، همچنین اظهارات کلاوس کینگل وزیر خارجه آلمان در ژانویه ۱۹۹۷

جهات مختلفی اعتماد مردم و دولتهای منطقه را جذب خواهد کرد. مردم منطقه با کالاهای هندی در دوره شوروی و با کالاهای ایرانی در بعد از فروپاشی آشنایی دارند. علاوه بر آن، عضویت کشورهای منطقه در اگو، زمینه‌های همکاری مشترک را به وجود می‌آورد که با مشارکت هند از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد شد.

۲. مشارکت هندوستان در همکاری‌های مشترک با ایران در منطقه آسیای مرکزی مورد تأیید روسیه است. هم ایران و هم هندوستان روابط نزدیکی با روسیه دارند. مهمتر اینکه همکاری‌های هند و ایران با آسیای مرکزی، می‌تواند به همکاری روسیه با این کشورها و در مجموع با همه طرفهای همکاری منجر شود. ایران سرپل ارتباطی بین آسیای مرکزی با هندوستان است که از این طریق روسیه نیز می‌تواند با هند ارتباط زمینی برقرار کند.

۳. اظهار تمایل قزاقستان به پیوستن در همکاری‌های سه جانبه ایران - هند - ترکمنستان در زمینه حمل و نقل، نشان‌دهنده نقش مثبت هند در منطقه است. علاوه بر آن برتری موقعیت ژئوپلیتیک ایران برای ارتباط کشورهای منطقه بویژه هندوستان با آسیای مرکزی، ضرورت همکاری‌های مشترک ایران و هند را ایجاب می‌کند. کشورهایی مانند هند می‌توانند کشورهای آسیای مرکزی را در برنامه‌های توسعه و پیشرفت خود از تمام جهات یاری دهند، موردی که از سوی محافل سیاسی هند با استقبال مواجه می‌شود.

۴. وجود منابع غنی نفت و بویژه گاز در منطقه و نیاز هند به دسترسی به این منابع از جنبه‌های مثبت ضرورت همکاری‌های ایران و هند در آسیای مرکزی است. حمل و نقل دریایی و زمینی، زمینه‌های مساعد بسیاری را برای همکاری‌های مشترک در منطقه به وجود می‌آورد که در این راه موقعیت جغرافیایی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۵. از لحاظ تکنولوژی، صنایع هندی می‌توانند تأمین‌کننده بسیاری از نیازهای کشورهای منطقه باشند. همکاری‌های هند با برنامه‌های توسعه سازمان ملل متحد و آموزش نیروهای متخصص منطقه و تجربیات گرانتهای آن در این زمینه در کنار تجربیات ایران در بازسازی و نوسازی صنایع آسیای مرکزی، زمینه‌های پویایی از همکاری‌های مشترک هستند.

۶. تجربیات حاصل از اجلاسهای همکاری‌های سه جانبه ایران - هند - ترکمنستان در زمینه حمل و نقل و ترانزیت کالا، به عنوان نمونه‌ای موفق از همکاری‌های مشترک می‌تواند در مورد سایر زمینه‌های اقتصادی - بازرگانی با آسیای مرکزی و قزاقستان به کار برده شود.

با وجودی که اجلاس اخیر سه کشور در فوریه سال ۱۹۹۷ در تهران به منظور امضای موافقتنامه ترانزیت کالا برگزار شد، خوشبختانه در این اجلاس وزرای خارجه سه کشور یادداشت تفاهمی را امضا کردند که بر اساس آن گرجستان نیز به این موافقتنامه بپیوندد. وزرای خارجه هر سه کشور توافق کردند که در زمینه ایجاد کارخانه نساجی در مشهد یا چابهار،

ساخت مجتمع پتروشیمی، تأسیس فروشگاههای زنجیره‌ای، انتقال گاز ترکمنستان به هند و ساخت کارخانه و تعمیر کشتی در مرز آبی ایران و ترکمنستان همکاری‌های سه جانبه داشته‌باشند.

قزاقستان

با توجه به اینکه آسیای مرکزی با وسعت ۴ میلیون کیلومتر مربع، ۵ جمهوری شوروی سابق را با جمعیتی حدود ۵۵ میلیون نفر در خود جای داده است، امکان آغاز همکاری‌های مشترک ایران و هند در همه آنها وجود ندارد. با توجه به شرایط کنونی منطقه به نظر می‌رسد که برای فراهم کردن امکان فعالیت‌های چندجانبه در آسیای مرکزی، زمینه‌های مساعدی وجود داشته باشد. در بین جمهوری‌های آسیای مرکزی، قزاقستان دارای شرایط مناسب مکانی - فضایی و اقتصادی برای شرکت در همکاری‌های مشترک ایران - هند است. این همکاری می‌تواند نمونه‌ای از همکاری‌های چندجانبه در آسیای مرکزی باشد که به صورت مدولار جهت همکاری‌های کشورهای آسیای مرکزی با کشورهای اقیانوس هند و ایران باشد.

قزاقستان با $2717/3$ هزار کیلومتر مربع وسعت و حدود ۱۷ میلیون نفر جمعیت، موقعیت جغرافیایی ممتازی را در منطقه داراست. در شمال و شمال غرب با روسیه هم مرز است و حایل بین کشورهای مرکزی و روسیه است. در غرب با برخورداری از سواحل دریای خزر، با روسیه، آذربایجان، ایران و ترکمنستان ارتباط حمل و نقل دریایی دارد. سرزمینهای حاصلخیز کشاورزی، مراتع طبیعی و جنگلها، منابع سرشار نفت و گاز، فلزات کمیاب، امکانات بسیار زیادی را برای همکاری‌های مشترک ایران و هند در زمینه‌های اقتصادی - بازرگانی، فنی - مهندسی و علمی فراهم می‌کند. قزاقستان دارای ۱۵۷ میلیون هکتار چراگاه طبیعی و ۳۶ میلیون هکتار زمین کشاورزی است. قزاقستان به تنهایی بیش از ۵ برابر اراضی کشاورزی ۴ جمهوری دیگر آسیای مرکزی اراضی کشاورزی و بیش از دو برابر همه آنها چراگاه دارد.

خروج نیروهای متخصص جمهوری از بخشهای مهم اقتصادی کلیدی و مهاجرت آنها به خارج از قزاقستان، سبب کاهش و اختلال در تولید واحدهای صنعتی مهم شده است. این نیروهای متخصص را عمدتاً روسها تشکیل می‌دادند. جمعیت روسها در قزاقستان در سال ۱۹۸۹ به $6/2$ میلیون نفر می‌رسید. در سال ۱۹۹۳ حدود ۳۶۹ هزار ساکن اروپایی (از جمله ۱۵۰ هزار نفر آلمانی) قزاقستان را ترک گفتند. در همان سال ۲۰۰ هزار نفر روس از جمهوری

خارج شدند.^۱ همکاری در زمینه تأمین نیروی انسانی و آموزش آن، می‌تواند در برنامه کاری همکاری‌های مشترک ایران و هند در قزاقستان و آسیای مرکزی باشد.

با در نظر گرفتن مجموعه شرایط حاضر، همکاری‌های مشترک ایران و هند در قزاقستان به دلایل زیر مهم به نظر می‌رسد.

۱. دستیابی کشورهای آسیای مرکزی به اقیانوس هند از طریق برخورداری از شبکه‌های ارتباطی مطمئن و با ثبات ایران؛
۲. امکان دستیابی هندوستان و ایران به بازارهای منطقه؛

۳. گسترش همکاری‌های منطقه‌ای در جهت توسعه ثبات اقتصادی و ایجاد زمینه‌های اشتغال، بالا بردن سطح درآمدها و جلوگیری از تنشها، بحرانهای اقتصادی - سیاسی و در نهایت ایجاد ثبات سیاسی؛

۴. کم کردن نفوذ کشورهای غربی در منطقه برای جلوگیری از بروز درگیری‌ها و جناح‌بندی‌های مخالف و ایجاد زمینه‌های لازم برای همگرایی‌های منطقه‌ای زمینه‌های همکاری‌های مشترک ایران و هند در قزاقستان با در نظر گرفتن مجموعه توانهای اقتصادی - فنی موجود، عمدتاً در دو بخش صنعت و ساختمان پیشنهاد می‌شود. اگر چه بخش حمل و نقل از پتانسیل بالایی برخوردار است، لیکن این بخش به‌خودی خود وجود فعال و چشمگیری دارد که بستر مناسبی برای سایر بخشهای اقتصادی است.

بخش صنعت ۱۵/۵ درصد و بخش ساختمان ۵/۱ درصد از تولید ناخالص داخلی هند را در سال ۱۹۹۳ به خود اختصاص داده است. در قزاقستان بخش صنعت ۲۹/۷ درصد و ساختمان ۸/۹ درصد از تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص می‌دهد.

در ایران صنعت ۱۳/۷ درصد (با نفت روی هم ۳۱/۳ درصد) و ساختمان ۳/۳ درصد از تولید ناخالص را تشکیل می‌دهند. بخش صنعت و ساختمان در قزاقستان نقش عمده‌ای را داراست. به همین سبب رکود این بخشها می‌تواند ثبات اقتصادی و سیاسی قزاقستان را به‌مخاطره بیندازد. در سال ۱۹۹۵ قزاقستان ۵ میلیارد دلار صادرات داشته است که شامل ۴۷۵ میلیون دلار آهن‌آلات و ۲ میلیون تن گندم به ارزش ۲۳۳/۶ میلیون دلار است.

بخش صنعت و انرژی

در بخش صنعت قزاقستان، بیشترین کاهش تولید را می‌توان در صنایع سبک بویژه در نساجی و پوشاک ملاحظه کرد. در سال ۱۹۹۳ صنایع سبک ۷۰ درصد کاهش تولید داشته است. در بخش صنایع سنگین، به‌طور کلی ۱۴/۵ درصد کاهش تولید وجود داشته که نسبت

۱. مایکل ریو کین - دکترین مونروئه روسیه و ثبات منطقه - مجموعه مقالات سینار منابع و ظرفیتهای اقتصادی آسیای مرکزی و قفقاز - سال ۱۳۷۴، ص ۴۹۵.

به دوره‌های قبل، (از سال ۱۹۹۰ به بعد) بی‌سابقه است. در این بخش بیشترین میزان کاهش با ۳۰ درصد مربوط به تولید سوخت است.^۱

در سال ۱۹۹۶ بهبود اندکی در بخش صنعت به وجود آمد که در نتیجه ۰/۲ درصد رشد نشان می‌دهد، در حالی که بازرگانی ۱۲/۹ درصد رشد داشته است. حجم تولیدات صنعتی در این سال ۳۶۱/۱ میلیارد تنگه (۵/۲ میلیارد دلار) بوده که از این مقدار ۲۵/۸ درصد به سوخت و انرژی، ۱۳/۲ درصد به صنایع فولاد، ۸/۴ درصد به صنایع غذایی و ۷/۵ درصد به صنایع ماشین‌سازی و فلزات اساسی و بقیه به سایر صنایع اختصاص داشته است.^۲

رئیس‌جمهور قزاقستان گفته است که ۴۰ درصد واحدهای تولیدی و صنعتی قزاقستان، هنوز زیان‌آور هستند. به همین سبب قرار است دولت این کشور وضعیت مالی ۱۴ هزار کارخانه و واحدهای تولیدی را مورد بررسی قرار دهد.

بازسازی و نوسازی صنایع بازمانده از دوره شوروی، تغییر خط تولید و فعالیت، ایجاد کارخانه‌های جدید، در آسیای مرکزی بویژه در قزاقستان شدت احساس می‌شود.

صنایع سبک از قبیل صنایع نساجی و پوشاک که مواد اولیه آن در آسیای مرکزی به‌وفور تولید می‌شود و نیز صنایع بسته‌بندی و تولید مواد غذایی و صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی سودآور باشد. محصولات غذایی بسته‌بندی، هم در منطقه و هم در بازارهای کشورهای همسایه مشتری فراوان دارد. صنایع سنگین بویژه ذوب آهن و ذوب فلزات رنگین با وجود مواد اولیه و انرژی فراوان در منطقه (نفت، گاز، زغال سنگ، سنگ آهن) زمینه‌های مناسبی برای همکاری مشترک ایران و هند در آسیای مرکزی در بخش صنعت است که هم ایران و هم هند دارای تجربیات و دانش فنی کافی در این زمینه هستند. مهمتر اینکه صنایع نفت و انرژی آسیای مرکزی بویژه قزاقستان، ظرفیتهای بسیار زیادی برای جلب همکاری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های خارجی دارد.

هندوستان با وجود کاهش ۳ میلیون تن گندم و سایر دانه‌های خوراکی در سالهای ۱۹۹۵ و ۱۹۹۶، بین ۶ تا ۷ درصد رشد را در تولید ناخالص داخلی (GDP) خود دارا بوده است. صنایع هند در سال ۱۹۹۶ به رشد بی‌سابقه ۹/۸ درصد دست یافته است.^۳ در سال ۱۹۹۴ تولید ناخالص داخلی هند ۲۸۳ میلیارد دلار بوده است.

تمایل قزاقستان به صدور نفت صادراتی خود از ایران و توافق دو کشور برای صدور سالانه ۲ میلیون تن نفت تحویلی قزاقستان به بنادر ایران در دریای خزر و صدور همان میزان از بنادر ایران در خلیج فارس برای قزاقستان، نقطه بسیار مثبتی در مناسبات ایران و آسیای

1. Statistical Handbook 1995. States of the Former USSR, The World Bank, Washington D.C 1995.

2. Eurasian File Tica No. 10, Dec 1996/1

۳. سخترانی وزیر دارایی هند «بی‌چیدام بارام» در اجلاس کنفدراسیون صنایع هند در کلکته ۱۹۹۶ - به نقل از روزنامه اخبار اقتصاد و به گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران از دهلی نو ۲۲/۱۰/۷۵

مرکزی است. در سالهای آتی این مقدار به ۶ میلیون تن افزایش خواهد یافت. با وجود تحریمهای ایالات متحده برای سرمایه‌گذاری شرکتهای غربی در صنایع نفت ایران، صدور نفت قزاقستان از قلمرو جمهوری اسلامی ایران، تنها راه مطمئن و ارزانی است که می‌تواند وجود داشته باشد. به طوری که حتی از طرف شرکت امریکایی نفتی شورون (شرکت مشترک قزاقی و آمریکایی نفت) نیز مورد تایید قرار گرفته است. همکاری‌های مشترک ایران و هند در این زمینه می‌تواند از حساسیت اعمال تحریم تا حدودی خلاصی یابد، علاوه بر آن ایران دارای تجربیات صدور خدمات مهندسی و احداث پالایشگاه نفت است (مورد پالایشگاه نفت پاکستان که توسط ایران در حال احداث است). مهندسان ایرانی در صنایع نفت دارای تخصصهای کافی در احداث پالایشگاه و تأسیسات نفتی هستند که در کنار متخصصان هندی می‌توانند در سرمایه‌گذاری‌های مشترک و تأسیس پالایشگاههای نفت، گاز و پتروشیمی در آسیای مرکزی فعالیت نمایند.

پیوستگی جغرافیایی ایران با آسیای مرکزی و در نهایت با قزاقستان، از طریق شبکه راههای زمینی و دریایی (دریای خزر) و امکان ارتباط هندوستان با این منطقه با استفاده از شبکه راههای دریایی و زمینی (جاده و ریل) ایران، صادرات تکنولوژی، امکانات و تجهیزات را نسبت به کشورهای غربی امکان‌پذیرتر می‌سازد و دارای مزیت نسبی است. به همین سبب فعالیت در این زمینه برای هر سه کشور مفید خواهد بود.

در حال حاضر ۵۰ درصد تولید ناخالص ملی قزاقستان را تولیدات واحدهای خصوصی تشکیل می‌دهد. در راستای اصلاحات اقتصادی اکنون ۴۵ درصد تولیدات صنعتی توسط بخش خصوصی این کشور تولید می‌شود. ثبات سیاسی قزاقستان سبب شده است که سرمایه‌گذاران خارجی به این کشور جذب شوند. به طوری که شرکتهای خارجی در سالهای ۹۴-۱۹۹۳ حدود ۲/۸ میلیارد دلار و در سال ۱۹۹۵ بیش از ۱/۱ میلیارد دلار در این کشور سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در سال ۱۹۹۶ نیز میزان سرمایه‌گذاری خارجی در قزاقستان به حدود ۱/۲ میلیارد دلار پیش‌بینی شده‌است. هم اکنون در قزاقستان ۷۰۰ شرکت و کارخانه که به وسیله سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی سرمایه‌گذاری شده‌اند، فعالیت دارند که حجم مبادله تجاری آنها به ۶۰۰ میلیون دلار در سال می‌رسد.

قزاقستان دارای منابع بسیار غنی نفت و گاز است که برای استخراج و صادرات آن، ایران و هند می‌توانند همکاری‌های گسترده‌ای داشته باشند. هندوستان در جهت تامین انرژی وارداتی خود می‌تواند در قبال سرمایه‌گذاری در قزاقستان از طریق ایران، مقداری از انرژی وارداتی خود را از این طریق تامین کند.^۱

۱. هندوستان ۵۶۳۱۷ هزار تن نفت خام در سال مصرف می‌کند که از این مقدار ۳۰۳۰۹ هزار تن (۵۳/۸ درصد کل مصرف) از طریق واردات تامین می‌شود. مأخذ:

نخست وزیر قزاقستان اعلام کرده است که شرکت‌های نفتی این کشور، سودآور نیستند و بجز شورون شرکت مشترک نفتی قزاقستان و آمریکا، دیگر شرکت‌های نفتی قزاقستان درآمدی وارد بودجه قزاقستان نکرده‌اند.^۱ علت این امر را می‌توان در نبود مدیریت کارآمد در صنایع قزاقستان جستجو کرد. تولید نفت قزاقستان در ۹ ماهه اول سال ۱۹۹۶ حدود ۸۶۴ هزار تن کمتر از اهداف پیش بینی شده بود. شرکت نفت دولتی «مونای‌گاز»^۲ جمعاً ۹/۹۲ میلیون تن نفت خام استخراج کرده است که ۴/۵ درصد بیشتر از مقدار پیش‌بینی شده در برنامه بوده است. شرکت سرمایه‌گذاری مشترک قزاقستان با تولید ۳/۶۱ میلیون تن، حدود ۹/۴ درصد کمتر از برنامه تولید کرده است شرکت «قزاق‌گاز»^۳ ۱/۴۳ میلیون تن نفت خام تولید کرده است که ۳۹/۹ درصد کمتر از میزان پیش‌بینی شده بود. علاوه بر آن شرکت‌های ملی گاز قزاقستان نیز با تولید ۳/۱۵ میلیارد متر مکعب گاز تولیدی، ۲۲/۲ درصد کمتر از ارقام پیش‌بینی شده برای ۹ ماهه اول سال تولید کرده‌اند.

سرمایه‌گذاری مشترک ایران و هند در صنایع نفتی قزاقستان و آسیای مرکزی، افق‌های روشنی را در همکاری‌های منطقه‌ای در پیش‌رو قرار می‌دهد. بویژه آنکه هندوستان توانایی لازم^۴ را در این زمینه دارا بوده و می‌تواند سرمایه‌گذاری خود را از طریق دریافت نفت خام از قزاقستان مستهلک سازد. هندوستان در دوره حکومت شوروی بازاری مناسب برای تولیدات صنایع نساجی و پوشاک خود در آسیای مرکزی به‌دست آورده بود، اگر چه در دوره پس از فروپاشی شوروی نتوانست نسبت به حفظ و گسترش این بازار اقدام کند. اکنون ترکیه در زمینه صنایع سبک در آسیای مرکزی فعال است. به نظر می‌رسد فعالیت مشترک ایران و هند در زمینه صنایع سبک بویژه پوشاک و نساجی در آسیای مرکزی بسیار موفق خواهد بود.

بخش ساختمان

ایران و هند دارای تجربیات فنی - مهندسی مطلوبی در بخش ساختمان هستند. راه‌سازی، ایجاد بنادر و پایانه‌ها، شهرسازی و ساختمان سازی زمینه‌های گسترده همکاری‌های مشترک ایران و هند در آسیای مرکزی و بویژه در قزاقستان است. درآمد پایین و کارایی مهندسان و کارگران ایرانی و هندی در مقایسه با متخصصین غربی و حتی ترک، امکان بهره‌وری بیشتر را در این بخش فراهم می‌آورد.

انتقال پایتخت قزاقستان از آلماتی به آق‌ملا، نیازمند اجرای پروژه‌های عظیم

ESCAP, Statistical year book of Asia and Pacific Countries, 1995

۱. مجله اقتصاد خراسان - ۱۵ دی ۱۳۷۵ - مشهد

2. Munaygaz

3. Kazakgaz

۴. وزارت نفت و گاز طبیعی هند برای انجام امور اکتشافی و افزایش تولید نفت خام آن کشور یک برنامه ۱/۸ میلیارد دلاری به‌اجرا می‌گذارد. اقتصاد خراسان، ۱۵ دی ۱۳۷۵.

ساختمانی است. انتقال نفت قزاقستان به بازارهای جهانی اگر چه اکنون به مقدار کم (بین ۲ تا ۶ میلیون تن در سال) از طریق مبادله با ایران و اندکی از طریق لوله نفت روسیه انجام می‌گیرد، لیکن نیازمند اجرای پروژه خط لوله‌ای است که به احتمال زیاد از طریق ایران به خلیج فارس و دریای عمان و در نهایت به اقیانوس هند کشیده خواهد شد. در زمینه اجرای این پروژه ساختمانی عظیم، ایران و هند می‌توانند شرکتهای مشترک تشکیل دهند که نمونه بارز این همکاری را در تشکیل «شرکت کشتیرانی ایران و هند» می‌توان مشاهده کرد. بهبود بنادر دریای خزر، و ایجاد بنادر جدید برای توسعه روابط قزاقستان با کشورهای حاشیه دریای خزر، زمینه‌های مساعدی را برای همکاری مشترک در بخش ساختمان به وجود می‌آورد.

نیاز شدید قزاقستان به بازسازی کارخانه‌های صنعتی، اصلاح و بهبود شبکه‌های آبیاری، نوسازی شهرها و ساختمانهای اداری، می‌تواند از طریق تأسیس شرکتهای ساختمانی مشترک و سه جانبه امکان پذیر شود. نکته قابل اهمیت در بخش ساختمان، نیاز آن به نیروی انسانی است و بیشتر نیروبر است. به همین سبب امکان اشتغال بیشتری را داراست. مضافاً به اینکه کشورهای غربی تمایل کمتری به سرمایه‌گذاری در این بخش دارند. مصالح ساختمانی و مواد مورد نیاز این بخش با حجم زیاد و قیمت ارزان نسبت به سایر کالاهای سرمایه‌ای، لازم است از فاصله‌های کمتری تأمین شود. ایران و هند می‌توانند در زمینه تأمین نیروی انسانی، تأمین مواد و مصالح ساختمانی همکاری مشترک داشته باشند.

به همین سبب در اجلاس سه جانبه ایران - هند - ترکمنستان، تأسیس کارخانه نساجی مشترک در ایران پیشنهاد شده است. با توجه به اینکه در ایران کارخانه‌های تولید آرد و روغن نباتی فعالیتهای چشمگیری داشته و در سالهای اخیر در زمینه افزایش ظرفیتهای و بهبود روشهای تولید سرمایه‌گذاری کرده‌اند، می‌توان از ظرفیتهای خالی صنایع مواد غذایی و بسته‌بندی برای همکاری‌های سه‌جانبه استفاده کرد. کارخانه‌های آرد ایران در حال حاضر سالانه حدود ۵۰۰ هزار تن ظرفیت خالی دارند. علاوه بر آن، کارخانه‌های تصفیه روغن نباتی سالانه ۳۰۰ هزار تن ظرفیت خالی برای تهیه روغن نباتی در بسته‌بندیهای متفاوت دارند که می‌تواند با تأمین مواد خام اولیه از هند و آسیای مرکزی، به تولید اقدام کنند.

جمع‌بندی

در حال حاضر حجم روابط تجاری میان هند و کشورهای آسیای مرکزی در سطح پایین قرار دارد. جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۹۹۴ جمعاً ۲۵۰ میلیون دلار با جمهوری‌های آسیای مرکزی مبادله بازرگانی داشته است. تفاهم‌نامه‌های زیادی بین ایران و

جمهوری‌های آسیای مرکزی (و از جمله حدود ۴۰ تفاهم‌نامه با قزاقستان) به‌امضا رسیده‌است. اقدامات ایران و هند برای حضور گسترده‌تر در قالب همکاری‌های مشترک با کشورهای آسیای مرکزی و عمدتاً قزاقستان، جذاب به‌نظر می‌رسند، هر چند که این همکاری‌ها مدت زمان زیادی را برای تبدیل شدن به یک بلوک اقتصادی نیاز دارند. همکاری‌های منطقه‌ای میان هند و آسیای مرکزی ابعاد گسترده‌ای را در طول زمان دربر خواهد گرفت. مبادلات هند و ایران با آسیای مرکزی، می‌تواند در راستای یک اقتصاد مکمل منطقه‌ای صورت گیرد. کشورهای آسیای مرکزی بویژه قزاقستان دارای پتانسیلهای مناسبی در انرژی و کشاورزی هستند. ایران و هند دارای تجربیات فراوان در زمینه کشاورزی و صنعت هستند. هندوستان یکی از بزرگترین واردکنندگان نفت خام است و بخش عمده‌ای از حجم واردات این کشور به فرآورده‌های نفتی اختصاص دارد.

همکاری‌های منطقه‌ای ایران و هند در آسیای مرکزی، زمینه‌ساز ایجاد همکاری‌های گسترده‌تر در منطقه می‌تواند باشد که کشورهای پاکستان و افغانستان را نیز دربر بگیرد. سازمان همکاری‌های منطقه‌ای (اگو) قلمرو وسیعی را با ۳۰۰ میلیون نفر در همسایگی هند فراهم می‌آورد که می‌تواند به همگرایی‌های منطقه‌ای کمک کند و از بروز تشنجات و درگیری‌ها جلوگیری کند. همکاری‌های مشترک ایران و هند در کنار اگو و با استفاده از امکاناتی که این سازمان (از جمله خطوط کشتیرانی، خطوط هوایی، بانک و بیمه اگو) در اختیار داشته و خواهد داشت، زیربناهای مناسبی برای همکاری ایران و هند به‌وجود می‌آورند. برای دستیابی به یک همکاری منطقه‌ای قدرتمند، لازم است کشورهای گروه به یک سطح برسند. کشورهای آسیای مرکزی به غیر از تاجیکستان و ازبکستان، با آهنگ تندتری نسبت به اوایل استقلال خود به سوی جهانی کردن بازارهای خود هستند. ایجاد بانکها و برقراری سیستمهای بانکی معتبر برای مبادلات تجاری و اقتصادی بین‌المللی، زمینه را خیلی بیشتر از گذشته برای همکاری‌های منطقه‌ای فراهم کرده‌است. روابط نوین اقتصادی ایران و هند و کشورهای آسیای مرکزی می‌تواند با توجه به نزدیکی جغرافیایی، امکان همکاری مؤثری نسبت به غرب و ترکیه داشته و در نهایت به ظهور بازار مشترک جدیدی منجر شود که با استفاده از تجربیات موجود، کارآمدتر از موارد مشابه باشد. قرابت سرزمینی، فرصتهای متقابل برای تبادل اقتصادی و استفاده مشترک از نیروهای تولیدی را به‌وجود می‌آورد. با توجه به اینکه هندوستان و ایران همه‌ساله در حسابهای ملی خود در زمینه «خالص درآمد عوامل تولید از خارج»^۱ رقم منفی دارند، با صدور نیروی کار و سرمایه به آسیای مرکزی و ایجاد زمینه اشتغال، می‌توانند در جهت تأمین درآمدهای ارزی خود فعالیت داشته باشند.